

I Hamsun - og nazimerket i hans panne

LARS FRODE LARSEN

Er Knut Hamsuns diktning infisert av nazisme? I dagens kronikk prøver Hamsun-forskeren Lars Frode Larsen seg på en opprydning i diskusjonen: Personen Hamsun ble på sine eldre dager utvilsomt en svoren tilhenger av Hitler og nazismen. Men hans diktning ble til gjennom en lang periode da nazismen ennå var et ukjent fenomen. Hamsun var preget av Schopenhauers menneskesyn og filosofi, og han prøver å unngå dommerrollen i forhold til sitt diktete univers med dets aldri hvilende ironiske understrøm, skriver Larsen, som arbeider med en avhandling om den unge Hamsun.

I følge Ingrid E. Wergeland (kronikk 19.8.) er det en forholdsvis enkel oppgave å påvise gjennomslag fra nazistisk ideologi i Knut Hamsuns diktning. «Ideologien avsløres lett ved bruk av detaljanalyser», hevder hun. Selv har hun i så måte med hell brukt en «dansk» metode for tekstlesning. Jeg tror faktisk hun ville kunne hatt like mye glede av en eventuell svensk metode – eller hvorfor ikke en isländsk? Islendingene har jo vært svært fremgangsrike med sine metoder i det siste.

Spøk til side. Saken er at jo grundigere man studerer Hamsuns skjønnlitterære tekster, desto tydeligere går det opp for en at hans diktning trolig best kan sammenlignes med en frodig fabelhave der man kan plukke de (ideologiske) blomster man lyster. Hva man finner i haven, avhenger altså i stor grad av hva man er ute etter.

» Hamsuns diktning ligger en frodig fabelhave. Hva man finner i haven, avhenger i stor grad av hva man er ute etter. »

Hamsuns skjønnlitterære produksjon kan best karakteriseres som et «udømt» univers, der forfatteren etter evne forsøker å unngå å oppetre som dommer overfor sine diktete personer. Påvirket av schopenhauersk menneskesyn og filosofi som han var, fant Hamsun liten mening i å moralisere over en blind og ubevisst verdensvilje. Det eneste han kunne

derigjennom kanskje frigjøre seg fra den ved å gjøre seg den bevisst.

Når leseren tror han har funnet frem til det implisitte verdisynt i en Hamsun-tekst, så «dekonstrueres» dette som oftest nok så omgående lenger ute i den samme teksten. Hos Hamsun synes det bestandig å være en underliggende, aldri hvilende og alltid omgående ironisk bevegelse, og i denne bevegelsens stille stormsen-ter sitter dikteren selv i en slags opphøyet schopenhauersk ro og betrakter de kravlende «menneskebørn».

Så mye om Hamsuns diktning. Wergeland hevder imidlertid også at det er «hevet over tvil» at Hamsun som privatperson «var tilhenger av en nazistisk ideologi hele sitt liv». Dette er sterk kost, men hun er langt fra den første til å hevde slike synsmåter. På ny og på ny opplever vi å få Knut Hamsuns 92-årige maraton av et livsløp – fra oljelampetid til atomalder – nedkuttet til en banal 60-meter: nazisme! Det er ofte så man undrer seg over hvorfor ikke hans foreldre advarte menneskeheten ved sin sønns fødsel – de måtte da se nazimerket i hans panne?

For å avgjøre hvorvidt det på noen måte gir mening å benytte en betegnelse som «nazist» om Hamsun, er det nødvendig å foreta en begrepsopp-rydning.

I vanlig norsk språkbruk opereres det med i hvert fall tre forskjellige betydningsvarianter av dette ordet: A) en mer folkelig skjellsordspreget, B) en kulturell og C) en politisk-ideologisk. Vi skal ta dem i tur og orden.

A) Det mange i dag umiddelbart ser for seg når de hører ordet nazist, er råtassen i ridestøvler, gjerne med pilsken i hånden, representanten for den systematiske og brutaliserte ondskap – kort sagt «drittsekken med stor «D». Brukt på denne skjellsordaktige måte er ordet «nazist» lite anvendelig i Hamsuns tilfelle. For alle med et minimum av innsikt i dikterens livsløp er dette en helt opplagt sak.

B) Man kan stille opp en rekke kriterier av mer almenkulturell art for hva man mener karakteriserer nazismen: 1) Dyrking av det sunne, sterke og livskraftige, gjerne i kombinasjon med forakt for det syke og svake, osv. 2) Rasisme og voldsforherligelse. 3) Anti-individualisme, ensretting og uniformering. 4) En sterk tendens til historiske svermerier (forherligelse av f.eks. norsk vikingtid og middelalder). 5) Anti-intellektualisme og sensur.

Med denne «syndeliste» for hånden kan man så ta for seg Knut Hamsun og stille spørsmålet om hvilke av punktene som passer i hans tilfelle. På forhånd bør man da ha gjort seg opp en mening om hvorvidt det er en-kele eller kanskje flere av kriteriene som med nødvendighet må oppfylles om vedkommende skal kvalifisere

HAMSUN: I opphøyet schopenhauersk ro betrakter han de kravlende «menneskebørn».

seg for nazi-betegnelsen, eventuelt hvor mange «treff» som er nødvendig.

I Hamsuns tilfelle er det, så vidt jeg kan bedømme det, bare punkt 1 som til en viss grad slår inn. Er dette tilstrekkelig for en nazi-utnevneelse? Noen vil mene ja. Andre – som Lars Roar Langslet (5.6.) – vil hevde at punkt 2 – rasismen – må være det helt avgjørende kriterium for hvorvidt en person skal kunne kalles nazist. Man kan få en interessant diskusjon om hvor høyt listen skal legges, men noen enighet vil neppe oppnås med det første.

Et spesielt problem under punkt B er at mange har ment å kunne finne nazistiske utsagn fra Hamsuns side lenge før det fantes noe som het nazisme. Man snakker da gjerne om «pre-nazisme». Noen verslinjer fra diktet «Himmelbrev til Byron» (1904) der Hamsun skriver om bla. «Fredspratets Plage» og «Kvindsagsshyl», anføres som særlig kompromitterende.

Det tør være høyst tvilsomt om det er den nazistiske voldsforherligeri vi her aner de tidlige konturer av. Sett i historisk perspektiv er det opplagt at Hamsun med «Fredspratets Plage» sikter til dem som etter hans egen radikal-aktivistiske oppfatning var for ettergivende overfor Sverige i unionsstridighetene. Og «Kvindsagsshyl»? Jo, det må være den fremvoksende, organiserte kvinnebevegelse Hamsun har i tankene.

Tydligvis hadde han lite til overs for dette fenomen, men er det «pre-nazisme» han gir uttrykk for? Ingrid Wergeland vil nok svare ja, men saken er heller den at Hamsun – og senere nazistene – overtok og førte videre det kvinnesyn som var det alminnelige og dominerende i samtiden.

» Man kan komme til de underligste resultater dersom man lar seg friste til å gå på nazisme-jakt bakover i historien. »

I det hele tatt kan man komme til de underligste resultater dersom man lar seg friste til å gå på nazisme-jakt bakover i historien. Det ville ha vært en stor fordel om man hadde kunnet enes om å regne året 1918 som et slags år 0 for denne ideologiske bevegelse, og at man som en konsekvens av denne erkjennelse avsto fra å bruke nazi-begrepet om historiske hendelser og fenomener forut for dette tidspunkt. En slik praksis ville kunne bidra til å skape en avgjørende klarhet, men det er vel å ønske seg for mye?

C) Vi er kommet frem til tredje betydningsvariant, den mer spesifikt politisk-ideologiske, dvs. «nazist» brukt som betegnelse på en person som ga sin tilslutning til Adolf Hitler og den bevegelse han ledet. Hitlers tilhenger aksepterte førerprinsippet, var antiparlamentarisk innstilt, inntok en fiendtlig holdning overfor kommunister og venstresradikale og var i tillegg gjerne ekstremer nasjonalister.

Her treffer vi den eldre Knut Hamsun på hjemmebane. Det blir tilnærmet full pott om vi drøfter hans politiske synspunkter fra 1930-tallet og fremover på bakgrunn av disse kriteriene.

Det er imidlertid på sin plass å understreke at trekk som f.eks. antiparlamentarisme og nasjonalisme nep-

pe alene kan sies å være tilstrekkelig for å ta i bruk nazi-stemplet. En slik praksis fører oss bare akfor lett ut i nye historiske meningsløsheter. Det avgjørende kriterium på en nazist må være at vedkommende ga sin støtte til Adolf Hitler og hans politiske bevegelse. (For dem som gjorde det fulgte som regel antiparlamentarisme, antikomunisme osv. med på kjøpet).

» Støttet Knut Hamsun Hitler? Svaret kan ikke bli annet enn et klart ja. »

Spørsmålet blir da: Støttet Knut Hamsun Hitler?

Svaret kan ikke bli noe annet enn et klart «ja». Helt fra den tyske førers maktovertagelse i 1933 og frem til den bitre slutt i mai 1945 var Hamsun en tilhenger av og en propagandist for «Das dritte Reich», for Hitler og for nazismen – etterhvert også for bevegelsens norske avlegger, NS, og dens «minifører», Vidkun Quisling.

Så vidt jeg kan bedømme, er dette ugjendrivelige og ufrakommelige historiske fakta. Det kan godt være at Hamsun hadde de aktverdige motiver og at det lå de beste hensikter bak de valg han foretok (jeg tror det så gjerne). Alt dette vedkommer ikke selve saken: det faktiske, politiske standpunkt han inntok.

Vi kan kanskje stille det avgjørende spørsmål slik: om Hamsuns entydige og gjennomførte støtte til nazistene og NS' politikk skulle kvalifisere for betegnelsen «nazist», hvem kan da i det hele tatt fylle kravene?

Dersom man for fremtiden kunne legge et lignende definisjonsskjema som det jeg ovenfor har skissert, til grunn for diskusjonen om Hamsun og nazismen, kunne man kanskje ha håp om å komme over i en mer meningsfull og konstruktiv debatt. Men igjen: Det er vel å håpe for meget?

» Men hans skjønnlitterære produksjon er etisk og ideologisk et gjennomgående «udømt» univers. »

Jeg er kommet frem til følgende konklusjon: Hamsuns skjønnlitterære produksjon er etisk og ideologisk et gjennomgående «udømt» univers. Når det gjelder privatpersonen Hamsun, passer den populære, folkelige oppfatning av ordet «nazist» svært dårlig. Noen kultursviker av nazistisk merke er det neppe heller dekning for å kalle ham. Vurdert på bakgrunn av politiske kriterier har man dermed fra midten av 1930-tallet god dekning for nazi-karakteristikken.

107471